

Milczę, więc jestem?

Formy milczenia w literaturze XX i XXI wieku

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3870

Milczę, więc jestem?

Formy milczenia w literaturze XX i XXI wieku

pod redakcją
Agnieszki Nęckiej
Emilii Wilk-Krzyżowskiej
Natalii Żórawskiej-Janik

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2019

[Kup książkę](#)

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
Marek Piechota

Recenzent
Jolanta Pasterska

Spis treści

Zamiast wstępu	7

Milczenie jako zgoda

Martyna Okrajni	
„Mierzenie się” z (prze)milczeniem. O bohaterce <i>Dziewczynki w czerwonym płaszczyku</i> Romy Ligockiej	15
Agnieszka Nęcka	
Studnie (nie)pamięci. O <i>Krótkiej wymianie ognia</i> Zyty Rudzkiej	37

Milczenie jako protest

Olimpia Orządala	
„Moja siostra, moja miłość”. O przełamywaniu kazirodczego milczenia w powieściach Gai Grzegorzewskiej	51
Magdalena Paprotny-Lech	
Relacja w ciszy. O <i>Nakarmić kamień</i> Bronki Nowickiej	79
Anna Pomiankowska-Gabara	
O misji „rzeczników umarłych”. Zarys problematyki	91

Konsekwencje milczenia

Bernadetta Darska	
Przerwanie milczenia jako opowiedzenie się po stronie pamięci. O wybranych utworach Martina Pollacka	111
Hanna Łozowska	
Literackie reminiscencje postaci Rity Gorgon w perspektywie feministycznej. O <i>Koronkowej robocie. Sprawa Gorgonowej</i> Cezarego Łazarewicza	129
Emilia Wilk-Krzyżowska	
Polesia czar odarty z milczenia. O <i>Usypać góry. Historie z Polesia</i> Małgorzaty Szejnert	155
Natalia Żórawska-Janik	
Tożsamość uwikłana w pamięć i milczenie. O <i>Wyborze Anny Marii Nurowskiej</i>	177
Indeks osobowy	197

Zamiast wstępu

Rację miał Günter Wohlfart, twierdząc, że „Milczenie [...] jest w centrum języka, jak piasta koła leży w centrum szprych”¹. Trudno byłoby z tą tezą polemizować. Wszak milczenie – jako jedna z form komunikacji – ma szczególną moc i znaczenie. Wprawdzie mogłoby się wydawać, że literatura stroni od ciszy, wszak nastawiona jest na kontakt, rozmowę, dialog twórcy z czytelnikiem. Niemniej jednak pisarze, poeci czy reporterzy często właśnie ciszą próbują wyrazić emocje, postawy, reakcje bohaterów. Wrzawa, hałas, kakofonia dźwięków okazują się równie wymowne, jak uporczywe, konsekwentne milczenie. Nic więc dziwnego, że kategoria ta stała się już tematem wielu opracowań nie tylko z zakresu literaturoznawstwa czy kulturoznawstwa, ale także lingwistyki, filozofii, psychologii, teologii czy socjologii². Milczenie, cisza, pauza, nie-

---

¹ G. WOHLFART: *O milczeniu – Nietzsche i Kierkegaard*. Przeł. A. BONCELA. „Przegląd Filozoficzny” 1998, nr 4, s. 221.

² Zob. między innymi: *Cisza i milczenie. Społeczno-kulturowe mechanizmy kreowania emocji*. Red. B. PŁONKA-SYROKA, K. MARCHEL. Wrocław 2010; B. DRĄG: *Miejsce i funkcja milczenia w strukturze dzieła literackiego*. „Ruch Literacki” 1991, z. 5; G. GODLEWSKI: *Słowo – pismo – sztuka słowa. Perspektywy antropologiczne*. Warszawa 2008; I. IWASZÓW: *Opowieść i milczenie. O prozie Leopolda Tyrmanda*. Szczecin 2000; D. KORWIN-PIOTROWSKA: *Białe znaki. Milczenie w strukturze i znaczeniu utworów narracyjnych*. Kraków 2015; A. MARTUSZEWSKA: *Pozytywistyczna mowa ezopowa w kontekście literackich kategorii dotyczących milczenia*. „Pamiętnik Literacki” 1986, z. 2; (Nie)obecność. Pominięcia i przemilczenia w narracjach XX wieku. Red. i wstęp H. GOSK, B. KARWOWSKA. Warszawa 2008; R. PIŁAT: *Wartość milczenia*. W: TEGOŻ: *Powinność i samowiedza*. Warszawa 2013; R. PRZYBYLSKI: *Uraz do mowy. Esej o mil-*

dopowiedzenia czy też „białe plamy” bezsprzecznie są bowiem – podążając za myślą Michaiła Bachtina – integralną częścią opowieści³. Czytanie między wersami, któremu bardzo chętnie razem ulegamy, komplikuje lub – odwrotnie – ułatwia interpretację, za każdym razem czyniąc ją bardziej wymagającą, intrygującą, niejednoznaczną. Ale mimo że o kategorii milczenia wiele zostało już napisane/powiedziane, to nadal interpretowanie utworów literackich przez jej pryzmat pociąga.

Dowodem na potwierdzenie tej tezy może być właśnie tom *Milczę, więc jestem?*... Nadrzędnym celem autorek szkiców składających się na tę monografię stało się zaprezentowanie ciekawych ujęć problematyki oscylującej wokół milczenia, z jakimi spotykamy się w literaturze XX i XXI wieku. Różnorodne pod względem tematycznym artykuły spaja przede wszystkim tytułowa trawestacja Kartezjuszowskiej maksymy. Pamiętając o tym, że literackie (prze)milczenia dotyczą rozmaitych sfer i obszarów codzienności (zarówno historycznych, społecznych, jak i obyczajowych czy kulturowych), autorki zamieszczonych w tej monografii artykułów starają się pokazać, że cisza nie musi wiązać się jedynie z negatywnymi aspektami. Może być również śladem pozytywnych doświadczeń. Jak słusznie bowiem zauważyła Dorota Korwin-Piotrowska, lista problemów sytuujących się w obrębie antropologii milczenia jest niebywale obszerna. Badaczka wylicza między innymi:

[...] tematyka tabu, społecznego wykluczenia, różnego rodzaju zachowań subwersywnych i związanych z nimi przemilczeń, kwestia języka ezopowego i gry z cenzurą oraz politycznych aluzji, niedopowiedzeń lub pominieć. A dalej – sprawa nieobecności różnych motywów i wątków w dyskursie indywidualnym oraz oficjalnym; historycznych i życiorysowych „białych plam”; usuwania i maskowania niewygodnych kwestii przez zmitologizowane narracje, jak również zamilknięcia jako przerwania pisarskiej działalności. Dodać do tego można cały kom-

---

czeniu. W: TEGOŻ: *Pustelnicy i demony*. Kraków 1994; *Semantyka milczenia*. Red. K. HANDKE. Warszawa 1999; K. STACHEWICZ: *Milczenie w literaturze, sztuce, muzyce*. W: TEGOŻ: *Milczenie wobec dobra i zła. W stronę etyki sygetycznej i apofatycznej*. Poznań 2012.

³ Zob. M. BACHTIN: *Notatki z lat 1970–1971 (wybór)*. W: TEGOŻ: *Estetyka twórczości słownej*. Przeł. D. ULICKA. Oprac., przekł., wstęp E. CZAPLEJEWICZ. Warszawa 1986, s. 478.

pleks zagadnień połączonych z brakiem słów, spowodowanych traumą (zbiorową lub indywidualną – byciem uczestnikiem lub świadkiem wojny, Holocaustu, morderstwa, gwałtu, tortur) i/lub pamięcią odrzuconą. [...] rozmaite literackie metafikcyjne gry związane z mówieniem i niemówieniem oraz istnieniem i nieistnieniem obiektów, o których mowa. Trzeba [...] przypomnieć o [...] doznaniach ekstatycznych, seksualnych, mistycznych czy bardziej emocjonalnie neutralnych, tj. medytacyjnych, percepcyjnych bądź związanych z ceremoniami, rytuałami społecznymi. Milczenie jest obecne również tam, gdzie kontemplacja, tajemnica, zagadka, ekstaza, epifania, *mysterium fascinaus*, uważność (*mindfulness*), niepojęciowa świadomość oraz łączenie racjonalności z irracjonalnością, a więc gdzie sens może być zakładany i poszukiwany lub przeżywany⁴.

Fakt, że w tekście zdarzają się różne formy milczenia – cisza, sugestie, próby wyrażania wszystkiego tego, co wydaje się pozostawać w przestrzeni niewyrażalnego – daje szansę na (de)kodowanie ukrytych znaczeń. Wybieranie poetyki (prze)milczenia oznaczać może także – słabiej lub mocniej uświadamiane sobie – pragnienie zmierzenia się z tak zwanymi sytuacjami granicznymi i/lub potrzebę podjęcia wyzwania związanego z (po)radzeniem sobie z traumatycznymi doświadczeniami, których albo nie sposób opowiedzieć za pomocą słownej ekspresji, albo – na przykład ze względu na obowiązujące normy społeczno-polityczne – celowo pozostają „zdekompletowane”⁵. W efekcie niektóre sprawy szeroko komentowano, inne (celowo) przeoczono. Zabory, II wojna światowa, Holocaust, Katyń, Wołyń, PRL – to tylko wybrane konteksty historyczne, o których pamiętamy do dziś, a jednocześnie takie tematy, w których motyw milczenia został szczególnie uwypuklony. Literatura niejednokrotnie jako pierwsza przerywała „zmowę milczenia”, jak działo się to choćby w przypadku tragedii za murami getta. Milczący dotąd świadkowie teraz próbują rzucić nowe światło na znane szerokiemu odbiorcy kwestie. Pierwsze już niemal dwie dekady XXI wieku to natomiast okres radykalizmu, w którym heroizacja historii miesza się z pró-

⁴ D. KORWIN-PIOTROWSKA: *Białe znaki. Milczenie w strukturze i znaczeniu utworów narracyjnych...*, s. 22–23.

⁵ Zob. tamże, s. 23–24. Por. B. DRĄG: *Miejsce i funkcja milczenia w strukturze dzieła literackiego...*

bami demitologizacji, a tematy tabu narastają nie tylko wobec kwestii przeszłości narodowej, ale również problematyki postkolonialnej, post-traumatycznej czy feministycznej.

Aby lepiej zrozumieć zastosowaną przez pisarza czy reportażystę strategię milczenia, należy, jak konstatowała Teresa Cieślukowska, przeanalizować zamieszczony wewnątrz jego tekstu między innymi „system przypuszczeń, niedopowiedzeń i niejasnych powiązań fabularnych, narracyjnych zastrzeżeń, wątpliwości, komentarzy i domysłów, jak również uwag metanarracyjnych oraz aluzji”⁶. Milczenie bohatera niejednokrotnie zestawione zostaje ze znaczącymi, „mówiącymi” do odbiorcy przedmiotami, a wszelkie niedomówienia, niedopowiedzenia, zatajenia stają się elementem prowadzonej z czytelnikiem gry. Cisza to również oznaka samotności, izolacji, odosobnienia, inności, zagubienia, ale także sekretu, niewiadomej – wariantów interpretacji jest zatem wiele. Różnorodne są ponadto środki artystycznego wyrazu, które motyw milczenia potęgują – wspomniane już aluzje, pominięcia, antytezy, kontrast czy wreszcie pytania retoryczne lub metafory. Język ma tu szczególne znaczenie, ponieważ niewypowiedziane musi wybrzmieć, a indywidualne przeżycie – zostać ujawnione. Dlatego właśnie w tytule monografii umieszczona została parafraza Kartezjuszowej myśli: „Milczę, więc jestem”; wszak milczenie – podobnie jak mówienie – jest wyrazem jakiejś postawy, potrzeby, nastawienia, światopoglądu.

Monografia *Milczę, więc jestem?*... podzielona została przeto na trzy wzajemnie się krzyżujące i dopełniające sekwencje: milczenie jako zgoda, milczenie jako protest oraz konsekwencje milczenia. Dzięki temu w centrum zainteresowania autorek zamieszczonych tu szkiców znaleźć się mogły różne strategie pseudonimowania milczenia, problematyka przełamywania tabu czy ekspresja traumy. Wybierając utwory, które pozostawały dotąd na marginesie zainteresowań lekturowych szerokiej publiczności, badaczki pokazują, że milczenie jest niezwykle ważnym czynnikiem teksto- i sensotwórczym. Wskazując pochodzące z różnych rejestrów problemy wynikające z (nie)wyrażalności doświadcze-

---

⁶ D. KORWIN-PIOTROWSKA: *Białe znaki. Milczenie w strukturze i znaczeniu utworów narracyjnych...*, s. 25. Por. T. CIEŚLIKOWSKA: *Przemilczenie w prozie*. W: Też: *W kręgu genologii, intertekstualności, teorii sugestii*. Warszawa 1995, s. 216.

nia, z głośnego wyartykułowania emocji, z konieczności scalenia własnej osobowości, z oswojenia tabuizowanych tematów (takich jak między innymi miłość kazirodcza), z odmawiania zabierania głosu, by przeżyć lub wyrazić bunt i mimo wszystko zachować godność czy z potrzeby dania świadectwa Historii, starają się przekonać, że wybór strategii milczenia w wielu przypadkach podyktowany zostaje także chęcią zrozumienia siebie i najbliższych.

Agnieszka Nęcka
Emilia Wilk-Krzyżowska
Natalia Żórawska-Janik

Indeks osobowy

- Amiel Irit 23, 33
Andrews Kaare 53, 76
Arsenijević Damir 95, 105
Assmann Aleida 97, 105
Ataław Agnieszka 16, 18, 29, 31, 33
- Bachtin Michaił 8
Bałuk Kamil 135
Barthes Roland 27, 28, 33
Bartolo Pietro 92, 102, 103, 105
Bast Gerhard 124
Bataille Georges 54, 71, 73, 76
Batthyany Margit von 116
Batthyany Sacha 117
Bauman Zygmunt 101, 102, 105, 134
Beauvoir Simone de 140, 141, 151
Bednarek Joanna 99, 106
Benedykt XVI (właśc. Joseph Ratzinger) 82, 83, 88, 89
Bertolucci Bernardo 55
Bielas Katarzyna 114, 126, 119, 120, 122, 124
Bielawa Jacek 45, 47
Bielicka Emilia 117, 126
Bielik-Robson Agata 188, 194
Bieroń Tomasz 91, 106
Bikont Anna 26, 33
Birenbaum Halina 167, 172
- Boczkowski Krzysztof 59, 76
Bogucka Maria 131, 143, 151
Bojarska Katarzyna 112, 126
Bona Sforza 168
Boncela Anna 7
Borkowska Grażyna 156, 172
Boyd Louise Arne 158
Brach-Czaina Jolanta 15, 33, 88, 89
Brückner Aleksander 156, 172
Brzezińska Anna Weronika 93, 103, 105, 106
Budrewicz Zofia 118, 126
Bujarski Józef J. 54, 77
Burger Barbara 171, 173
Burska Lidia 22, 34
Burszta Wojciech 103, 105
Buryła Sławomir 164, 166, 167, 172, 174
Burzyńska-Garewicz Hanna 162, 172
Burzyński Jan 93, 106
Butler Judith 98, 99, 101, 106
- Ceran Tomasz 93, 106
Chateaubriand François-René de 55
Chmielewska Katarzyna 118, 126
Cholewa-Domagalić Aleksandra 92, 106
Cichowicz Stanisław 89
Cieślukowska Teresa 10
Cooley Horton Charles 183

- Cuber Marta 167, 172
 Cudak Romuald 191, 194
 Cudak Sławomir 140, 151
 Czajkowska Barbara 140, 151
 Czaplewicz Eugeniusz 8, 156, 157, 158, 171, 172, 174
 Czapliński Przemysław 164, 166
 Czechowicz Jarosław 130, 131, 151

 Daniłowicz Klimczuk Fiodor 169
 Darska Bernadetta 111, 135, 151, 170, 171, 172
 Dąbrowski Bartosz 167
 Dąbrowski Jakub 22, 33
 Derrida Jacques 164, 173
 Didi-Huberman Georges 120, 126
 Dobrogoszcz Tomasz 166, 174
 Dolleczek-Olpiński Adolf 137, 142, 143, 151
 Domańska Ewa 93, 94, 106, 166, 174
 Dominiak Tomasz 192, 194
 Domosławski Artur 133, 134, 151
 Drakulić Slavenka 99, 106
 Drąg Bronisław 7, 9
 Dubisz Stanisław 164, 174
 Dudek Anna 30, 34
 Dunin Kinga 46, 47
 Dzikowska Elżbieta Katarzyna 56, 77

 Eliot Thomas Stearns 59, 76

 Fabiszak Małgorzata 93, 103, 105, 106
 Ferenc Andrzej 171
 Foks Maciej 113, 126
 Frątczak Marcin 31, 33
 Freidensson Tatiana 122, 126
 Freud Sigmund 52, 54, 76
 Fukuyama Francis 91, 106

 Gabara Paweł 87, 89
 Gańczek Filip 113, 126
 Gąsowska Lidia 166, 172

 Giddens Anthony 147, 150, 177, 194
 Gitkiewicz Olga 135
 Głowiński Michał 24
 Główczewski Aleksander 22, 34
 Godlewski Grzegorz 7
 Goethe Johann Wolfgang von 25
 Gombrowicz Witold 22, 34
 Gorgon Erwin 132, 145
 Gorgon Rita (właśc. Emilia Margerita (Małgorzata) Gorgon) 129–153
 Gorych Dominika 184, 194
 Gosiewski Mirosław 115
 Gosk Hanna 7, 167, 172
 Grin Irek 60
 Groër Franciszek 144
 Growiec Katarzyna 183, 194
 Grynberg Henryk 18, 23, 34, 167, 172
 Grzegorzewska Gaja 51–78
 Grzesiczak Łukasz 130, 152
 Gustowski Michał 125, 126
 Gutkowska Barbara 17, 34
 Gutkowska-Ociepa Katarzyna 17, 34

 Habsburgowie 53
 Hadaczek Bolesław 156, 172
 Halecki Oskar 135
 Handke Kwiryna 8, 39, 47, 163, 172
 Hanik Marian 172
 Hartman Jan 52
 Haupt Zygmunt 55, 57, 58, 59, 76, 77
 Heidegger Martin 81
 Helfik Wiesław 164, 172
 Heller Agnes 164, 172
 Herling-Grudziński Gustaw 55, 56, 57
 Hirsch Marianne 113
 Hitler Adolf 26, 124
 Hłasko Marek 23
 Hook Robert 83
 Horowitz Ryszard 27

 Ilić Ewa 130, 137, 140, 142, 145, 146, 147, 150

- Iwasiów Inga 7, 25, 24, 26, 27, 28, 34
Izdebska Agnieszka 122, 123, 126
- Jadacki Jacek Juliusz 39, 47, 163, 172
Jakóbczyk Adrianna 52, 55, 56, 65, 66, 74, 76
Jan Paweł II (właśc. Karol Wojtyła) 87, 89
Janczura Konrad 72, 76
Janion Maria 22, 34, 71, 76
Jaspers Carl 81
Jastrzębski Bartosz 181, 194
Jawłowska Aldona 177, 194
Judt Tony 94, 106
Jung Carl Gustaw 22
- Kalus Agnieszka 65, 77
Kamińska-Szmaj Irena 138, 152
Kania Ireneusz 54, 76
Kapralski Sławomir 183, 194
Kapuściński Ryszard 133, 134, 136, 151, 170, 173
Karadzić Radovan 100
Karwowska Bożena 7
Kasperski Edward 156, 157, 158, 171, 172, 174
Kasztelan Marta 185, 194
Kempnerówna Stefania 54, 76
Kern Elga 148
Kęsicka Katarzyna 178, 194
Kierkegaard Søren Aabye 7
Kiernik Manuela 27
Kiernikowie 26, 28
Kirsta Alix 54, 76
Klimczuk Fiodor 159
Klonowski Ewa Elwira 92, 95, 98
Klukowski Bogdan 184, 194, 197
Koch Magdalena 95, 105
Koff Clea 96, 106
Konikowska Magdalena 98, 106
Konończuk Elżbieta 123, 126
Kończal Kornelia 97, 105
- Kopacki Andrzej 112, 119, 125
Kopaliński Władysław 165, 172
Korwin-Piotrowska Dorota 7, 8, 10, 15, 34, 39, 48, 162, 164, 173
Kowalska-Leder Justyna 23, 34, 164, 165, 166, 173
Krajewska Anna 83, 89
Krall Hanna 23, 133, 134, 152
Krawcowicz Barbara 164, 174
Krawczyńska Dorota 173
Krowicki Leszek 172
Krzywicka Irena 132, 148, 151
Kubiak Ho-Chi Mai 120
Kuchta Anna 113, 126
Kuczyńska Alicja 56, 77
Kula Marcin 135, 151
Kulik Marek 53, 77
Kurek Jacek 88, 89
Kurowicka Anna 132, 148, 151
- LaCapra Dominic 112, 126
Lapierre Nicole 188, 194
Lebert Norbert 122, 126
Lebert Stephan 122, 126
Lem Stanisław 134
Leśniewska Maria 141, 151
Lévi-Strauss Claude 52, 77
Lew-Starowicz Zbigniew 53, 77
Liebling (Abrahamer) Teofila (właśc. Ligocka Teofila) 16, 22, 26
Liebling Dawid (właśc. Ligocki Dawid) 15, 27
Liebling Roma (właśc. Ligocka Roma) 15–35
Limont Wiesława 83, 84, 89
Lis Daniel 155, 173
Liszka Katarzyna 122, 126
Luriowie 159
- Łaguna-Raszkiewicz Kamilla 27, 34
Łazarewicz Cezary 129–153

- Łazarska Anna 177
Łobodziński Filip 170, 174
Łozowska Hanna 128
Łuszczuk Nina 158
- Maciejewski Janusz 156, 172
Madyda Aleksander 57, 58, 76, 77
Magala Sławomir 139, 152
Majchrowski Zbigniew 71, 76
Majewski Tomasz 164, 174
Malinowski Jerzy 96, 106
Maliszewski Krzysztof 88, 89
Małochleb Paulina 169, 173
Mann Tomasz 55
Marchel Kaja 7, 20, 34, 167, 174, 182, 194
Marczewski Filip 55
Marczewski Paweł 94, 106
Margański Janusz 121, 126
Markowski Michał Paweł 164, 173
Márquez Gabriel García 55
Marshall Penny 100
Martuszevska Anna 7
Matuszak Małgorzata 163, 173
Matuszek Gabriela 56, 61, 77
Mauret Jadwiga 23
Mazur Mariusz 135, 151
Mead George H. 183
Melchior Małgorzata 21, 22, 34, 179, 184, 188, 194
Michalik Gabriel 115, 126
Migasiński Jacek 178, 194
Mikołajewski Jarosław 101, 102, 103, 104, 106
Milos Alexandra 54, 77
Miłosz Czesław 85, 89
Mincer Weronika 101, 105
Miniuk Aleksiej 168
Miniukowie 159
Misztal Wojciech 82, 89
Moczarski Kazimierz 135
Molisak Alina 118, 126, 164, 174
Mozgawa Marek 53, 77
- Mrozek Andrzej 164, 172
Mrówczyński 114
Muller-Madej Stella 17
Musiał Łukasz 92, 106
Musil Robert 55
Muskala Monika 117, 118, 126
Mycielska Gabriela 141, 151
- Nabokov Vladimir 55
Nadana-Sokołowska Katarzyna 142, 152
Napiórkowski Marcin 98, 106
Natkaniec-Nowak Lucyna 164, 172
Nead Lyndy 140
Newton Izaak 83
Nęcka Agnieszka 11, 17, 34, 37, 51, 57, 77, 80, 89, 177, 195
Niedenthal Karolina 103, 106, 114, 125
Nietzsche Fryderyk 7, 86, 89
Niklewicz Piotr 88
Nikodem Jakub 159, 171, 173
Nogaś Michał 173
Norra Pierre 185, 194
Nowacka Beata 170, 173
Nowacki Dariusz 44, 48, 155, 159, 161, 173, 177, 195
Nowak Witold M. 178, 194
Nowakowska Katarzyna 76
Nowicka Bronka 79–90
Nurowska Maria 177–195
Nycz Ryszard 118, 126, 167, 173
- Ochab Janusz 100, 106
Ochab Maryna (właśc. Maria Danuta Ochab) 71, 73, 76
Okrajni Martyna 15, 46, 48
Olearczyk Teresa 161, 163, 167, 172
Olszewska Agnieszka 80, 89
Orda Napoleon 159
Orłowski Hubert 92, 106
Ortega y Gasset José 88, 89
Orządała Olimpia 51
Osmólska-Mętrak Agata 97, 106

- Ossowska Danuta 166, 172
Ostałowska Lidia 160, 173
Ostańczyk Czesław 146
Ostaszewicz Jarosław 52, 77
Ostrowska Joanna 192, 194
Owsiński Marcin 93, 103, 105, 106
Ożóg Jan 81, 89
- Paprotny-Lech Magdalena 79
Passent Agata 170, 174
Pasterska Jolanta 177, 195
Piekota Tomasz 138, 152
Piłat Robert 7
Piwińska Marta 55, 56, 61, 75, 77
Platon 81
Płonka-Syroka Bożena 7, 20, 34, 167, 174, 182, 194
Polański Roman 27
Pollack Martin 103, 106, 111–127
Połchowski Henryk 162
Pomian Krzysztof 52, 77
Pomiankowska-Gabara Anna 91
Pomiankowska-Wronka Anna 100, 106, 150, 151
Popowski Wacław 98, 106
Poprawa Marcin 138, 152
Poręba Marcin 52, 76
Potkaj Tomasz 18, 19, 34
Prokopiek Jerzy 52, 76
Przemysław Grzegorz 133, 135, 137, 151
Przybylski Ryszard 7
Przybyłowska Maria 122, 126
Pustuła-Lewicka Hanna 122, 126
Pytlakowska Krystyna 80, 89
- Radziwiłł Karol 159
Reimann Maria 33, 34
Reszke Robert 52, 76
Ricoeur Paul 121, 126
Ridley Matt 54, 77
Robert Maciej 125, 126, 160, 169, 174
Röger Maren 192, 194
- Romanowska Dorota 52, 53, 54, 77
Rorty Richard 98, 106
Rosenfeld Alvin 164, 174
Rosiek Stanisław 22, 34
Rougemont Denis de 52
Rudaś-Grodzka Monika 142, 152
Rudzka Zyta 37–48
Rulewicz Wanda 59, 76
Ruszkiewicz Dorota 140, 151
Rybicka Elżbieta 105, 106
- Sadowska Barbara 136
Sadowski Piotr 52, 77
Saryusz-Wolska Magdalena 183, 194
Schiller Johann Christoph Friedrich von 25
Schiller Leon 80
Sendecki Marcin 161, 170, 174
Sandler Irena 26
Sendyka Roma 93, 106, 118, 126
Sennett Richard 98, 106
Serafin Ewa 132, 148, 151
Shallcross Bożena 120, 126
Sidoruk Elżbieta 123, 126
Siemińska Anna 22, 34
Sierbow Izaak 159
Sjöman Vilgot 51, 55
Skiermunt Henryk 159
Skiermunt Roman 159
Skonieczny Krzysztof 55
Sławek Tadeusz 87, 88, 89
Sławiński Janusz 172
Snyder Timothy 94, 106
Sobolewska Justyna 46, 48, 60
Sofokles 55
Sokołowska Katarzyna 24, 34
Solska Ewa 135, 151
Sontag Susan 139, 152
Sowińska Agnieszka 39, 40, 147
Sowiński Michał 17, 34
Spielberg Steven 17, 32
Stachewicz Krzysztof 8

- Staff Leopold 86, 89
Stanios-Korycka Ewelina 185, 194
Stecko Samanta 17, 27, 34
Stefanowska Zofia 172
Stopa Krzysztof 92, 106
Studnicki Grzegorz 20, 34, 168, 169, 174, 182, 194
Sulej Karolina 70, 77
Sulżycka Alina 147, 177, 194
Suława Aleksandra 60, 76
Szacki Jakub 99, 106, 172
Szczepanowicz Barbara 164, 172
Szczygieł Mariusz 134, 152
Szejnert Małgorzata 155–175
Szkaradnik Katarzyna 39, 48, 163, 174
Sznajderman Monika 18, 34, 130, 152
Sztachelska Jolanta 17, 34
Sztompka P. 138, 152
Szwedowicz Agata 159, 173
Szymańska-Kumaniecka Janina 122, 126
Szyborska Karolina 17, 34
Szyborska Wisława 23
Szymczak Mieczysław 164, 174

Środa Magdalena 142, 152
Świetlicki Marcin 60
Święch Jerzy 167, 172

Taborska Halina 164, 172
Taczyńska Katarzyna 95, 105
Tajfel Henri 183, 194
Terzani Tiziano 97, 106
Thomas À Kempis 81, 89
Tichomirowa Wiktoria 191, 194
Tilotta Lidia 92, 102, 103, 106
Titkow Anna 147, 152
Tochman Wojciech 95, 98, 99, 106
Traba Robert 92, 93, 106, 183, 194
Trzeciak Katarzyna 17, 34
Trznadel Jacek 27, 33
Tuszyńska Agata 22, 34
Tyrmund Leopold 7

Ubertowska Aleksandra 166, 174
Ugniewska Joanna 97, 106
Uliasz Stanisław 156, 157, 174
Ulicka Danuta 8

Vice Sue 166, 174
Vulliamy Ed 100, 106

Wajs Joanna 97, 106
Wakulska Weronika 171, 173
Walczak Anna 81, 82, 89
Waszczyńska Katarzyna 178, 195
Weiss Szewach 186, 195
Werner Mateusz 22, 34
Westermarck Edward 54
White Hayden 93, 98, 99, 106, 166, 174
Wiart Adrian Carton de 158
Wilczyński Marek 166, 174
Wilk Marcin 65, 77
Wilk-Krzyżowska Emilia 11, 155
Witek Halina 16, 34
Witek Piotr 135, 151
Wodecka Dorota 129, 152
Wohlfart Günter 7
Wojdyła Magdalena 138, 152
Wolska Dorota 111, 126
Wolynn Mark 33, 34
Wójcik Maja 164, 174
Wróblewska-Trochimiuk Ewa 132, 148, 151
Wróblewski Maciej 22, 34

Zaleski Marek 17, 22, 34, 92, 106
Zambito Mimmo 102
Zaniewicki Witold 54, 76
Zaremba Ewa 144, 145
Zaremba Henryk 138, 139, 140, 142, 144, 148, 150
Zaremba Roma 142, 144, 145, 146
Zaremba Stanisław 144
Zarembianka Lusja 144, 145, 149, 150
Zatońska Beata 160, 169, 174

Zawadzka Anna	142, 152	Żakowski Jacek	185, 194
Zawisak Jerzy	173	Zardecka-Nowak Magdalena	178, 194
Zeidler-Janiszewska Anna	164, 173, 174	Żórawska-Janik Natalia	11, 16, 29, 30, 34, 177, 195
Zimmerer Katarzyna	18	Żurek Edmund	146
Zuziak Władysław	178, 195	Żyndul Jolanta	17, 34
Zychowicz Jacek	156, 174		

Redaktor Małgorzata Pogłódek
Projektant okładki Magdalena Starzyk
Redaktor techniczny Barbara Arenhövel
Korektor Wiesława Piskor
Łamanie Grażyna Szewczyk

Copyright © 2019 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3732-6
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3733-3
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 12,75. Ark. wyd. 12,0. Papier
Munken Lynx 100 g   Cena 49,90 zł (w tym VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7–9, 71-063 Szczecin

[Kup książkę](#)